

Ils muments decisivs en l'istorgia svizra

La Svizra è ord vista territoriala la figlia dal Congress da Vienna (1815) ed ord vista politica la figlia da la Constituziun federala dal 1848. Il minz da la Veglia Confederaziun eterogena furmavan ils tredesch chantuns, als quals regordan anc oz las stailas a l'ur dal tschincun. La federaziun da stadis è sa sviluppada en il decurs dals onns 1798 fin 1848, ch'eran plain guerras e crisas, ed è daventada in stadi federal. Dapi lura è creschidas las cumpetenzas da la Confederaziun, ils dretgs dal pievel e la diversidad politica en moda considerabla.

1291 Il Patg federal: l'entschatta

L'entschatta d'avust dal 1291 fan Uri, Sviz e Sutsilvania in patg che vegn confermà l'onn 1315 per garantir la pasch. En il decurs dals tschientaners crescha la Confederaziun. A medem temp acquistan ils chantuns regiuns sutta messas. Fin il 1513 consista la Confederaziun or dals uschenumnads XIII chantuns.

1525 La reformaziun: separaziun confes-siunala

La reformaziun, che ha lieu il 1523 a Turitg, en ulteriurs lieus e finalmain il 1536 a Genevra, chaschuna la separaziun da la Svizra en chantuns catolics ed en chantuns reformads che sa cumbattan fin il 1712 quatter giadas en ina guerra.

1648 La Pasch da Vestfalia: la Svizra daventa suverana tenor il dretg internaziun-al

Suenter la Guerra da trent'onns (1618–48) vegn proclamada en la Pasch da Vestfalia la «suveranità cumplina» per la Confederaziun.

1798–1803 La Republica helvetica: stadi central cun chantuns independents

In'armada franzosa conquista la Svizra il 1798. Il directori franzos dictescha ina constituziun unitara per la Republica helvetica che sa basa teoreticamain sin l'egualità giuridica, la suveranità dal pievel e la separaziun da las pussanzas, ma en realità sin la forza da las armas. Sco stadi satellit da la Frantscha è la Republi-

ca helvetica sfurzada da renunziar a la suveranità. La Svizra daventa in champ da battaglia.

1803 L'Acta da mediaziun: ils chantuns daventan puspè stadis

Napoleun restabilescha la Confederaziun dals XIII chantuns tras l'Acta da mediaziun agiungend anc sis ulteriurs chantuns. La Confederaziun sa cumpona ussa da deschnov chantuns che han mintgin in'atgna constituziun, sutta messa ad ina constituziun federala comunabla.

1815 Il Contract costituziunel federal: ils chantuns survegnan anc pliras cumpetenzas

Suenter la sconfitta da Napoleun cunter la coaliziun europeica restituescha la Confederaziun las relaziuns cun il Vallais, Neuchâtel e Genevra. Ella consista ussa da 22 chantuns. Il Contract costituziunel federal dal 1815 surdat las cumpetenzas dal stadi als chantuns. La Confederaziun resta dentant responsabla per la politica da segirezza.

1815 Il Congress da Vienna: ils cunfins naziunals vegnan fixads

L'onn 1815 vegn reconuschida la neutralità da la Svizra e sia integrità territoriala sin plaun internaziunel. Ils cunfins naziunals e chantunals dad oz vegnan per gronda part fixads (cun excepziun dal chantun Giura furmà dal 1979).

1847–48 La Guerra dal Sonderbund: guerra civila en il context da la reforma

Dapi il 1822 daventan ils chantuns pli liberals e radicals. Lur opiniuns davart la dumonda, co che la Confederaziun duai vegnir reformada, divergeschan cun quellas

«Unus pro omnibus. Omnes pro uno» (In per tuts e tuts per in): Il tetg da valder da l'entrada en l'edifizi dal parlament simbolicescha l'interacziun da la Confederaziun e dals chantuns, uschia sco ch'ella è vegnida fixada en la Constituziun federala dal 1848. Funtauna: www.parlament.ch

dals chantuns da Lucerna, Uri, Sviz, Sutsilvania, Zug, Friburg e Vallais che refusan in tala. La furmaziun d'in Sonderbund tranter quests set chantuns catolics-conservativs provochescha l'onn 1847 ina guerra.

1848 La Constituziun federala: stadi federal cun dretgs democratics

Il pievel accepta la Constituziun federala ed approvescha cun quai il stadi federal modern. El conceda als burgais (mo umens) differents dretgs e libertads, p.ex. il dretg d'eleger e da vuschar u la libertad da pressa e da religiun. Sin plaun federal vegn introduci, tenor exempel american, il sistem da duas chombras cun in Cussegl naziunal ed in Cussegl dals chantuns che elegian il Cussegl federal. Intgins secturs vegnan centralisads. La Svizra sa transfurma plaunsieu en in spazi giuridic ed economic unitar.

1874 La revisiun totala da la Constituziun federala: ils dretgs dal pievel vegnan extendids

La revisiun da la Constituziun federala dal 1874 renda pli numerusas las incumbensas da la Confederaziun ed augmenta ils dretgs democratics. Ella dat al pievel svizzer dus ulteriurs instruments per influenzar la politica sin plaun federal: il 1874 vegn introduci il referendum ed il 1891 l'iniziativa dal pievel. L'onn 1891 vegn elegi en il Cussegl federal Josef Zemp, per l'emprima giada in represchentant dals catolic-conservativs (oz PCD); l'emprim pass vers la democrazia da concordanza è fatg.

Fin dal 19avel tschientaner: la furmaziun da las partidas politicas

Las gruppaziuns politicas s'organiseschan en partidas: fundaziun da la Partida so-

cialdemocratica (PS) dal 1988, fundaziun da la Partida liberaldemocratica (PLD) dal 1894, fundaziun da la Partida conservativa populara (oz Partida cristiandemocratica PCD) dal 1912 e fundaziun da la Partida dals purs, mastergnants e burgais (oz Partida populara svizra PPS) dal 1917–18.

1914–18 L'Emprima Guerra mundiala, Revoluziun russa: terren favuraivel per las ideas socialisticas

Durant l'Emprima Guerra mundiala è sa pegiurada la situaziun da la gronda part da la populaziun. La paupradad e la dischoccupaziun sco er las ideas socialisticas da la Revoluziun russa provocheschan il 1918 ina chauma naziunala. L'onn 1919 vegn elegi per l'emprima giada il Cussegl naziunal en la procedura da proporz. Quest fatg avra ulteriuras portas per la democrazia da concordanza (vesair paginas 40–41).

1939–45 La Segunda Guerra mundiala: il Cussegl federal survegn dapi pussanza

En la Segunda Guerra mundiala na vegn la Svizra betg attatgada e tutga tar las paucas democrazias sin il continent che funcziuneschan anc. Il parlament deleghescha competenzas, che tutgan normalmain tar las incumbensas dal parlament, al Cussegl federal. L'onn 1943 vegn elegi l'emprim socialdemocrat en la Regenza federala.

1959 Il Cussegl federal consista da quatter partidas

Suenter las elecziuns dal Cussegl federal il 1959 sa cumpona la Regenza federala da represchentants da las quatter partidas principalas: 2 da la PLD, 2 da la PCD, 2 da la PS, 1 da la PPS. Questa constellaziun cuzza fin il 2003 («Furmla magica»).

1971 Introducziun dal dretg da votar da las dunnas

Sin plaun naziunal survegnan las dunnas il 1971 il dretg da votar e d'eleger. En intginas vischnancas e chantuns avevan umens e dunnas gia avant ils medems dretgs politics.

1999 La revisiun totala da la Constituziun federala

La nova Constituziun federala suttastritga la collavuraziun collegiala tranter la Confederaziun ed ils chantuns, fixescha la precedenza dal dretg federal avant il dretg chantunal opposit ed integrescha pli ferm las vischnancas.

2000 La decisiun dal pievel a favur d'ina cunvegna cun l'UE

Cun in resultat da 67% gea decida la populaziun svizra a favur da las cunvegns bilaterals tranter la Svizra e l'Uniuin Europeica (UE). Las cunvegns entran il 2002 fin il 2004 en vigur. Ellas mettan la basa per l'access vicendaivel al martgà e per la collavuraziun en ils secturs retschertga, segirtad, asil, ambient e cultura.

2002 Gea a l'adesiun a l'ONU

L'onn 2002 voteschan il pievel ed ils chantuns a favur da l'adesiun a l'Organisaziun da las Naziuns Unidas (ONU). Dapi lura s'engascha la Svizra sco commembra cumplaina ed en moda activa en l'organisaziun mundiala.